

Balázs Zoltán

VALÓDI ÉS HAMIS ERKÖLCSI KÉRDÉSEK
A GLOBALIZÁCIÓ KAPCSÁN

1. Bevezetés

A globalizáció divatos téma, de nem modern jelenség. A történelemben egymást követik az integrációs és dezintegrációs hullámok. Természetesen az adott kor és kultúrkör technikai lehetőségeinek függvényében kisebb vagy nagyobb térségek kapcsolódhattak össze. A kapitalizmus elmúlt két évszázada folyamán sem volt ez másként. A 19. század globalizációs hullámát a 20. század hetvenes éveiiig tartó antiglobalizációs időszak követte, amelyet az I. világháború indított el, s a két világháború létrejötte tartósított.¹ Ennek a rendszernek az összeomlása és a technikai fejlődés a nyolcvanas–kilencvenes évekre lehetővé tette, hogy elvileg a Föld minden lakott térsége közvetlenül is megtalálja a kapcsolatot bármelyik másikkal. Ennek ma már jóformán minden ember a tudatában van. Sokakat élénken foglalkoztat ez a helyzet, s ez teszi divatossá a globalizáció problémakörét. Minél összetettebb ugyanis egy jelenség, annál nagyobb a valószínűsége, hogy sokan érzik magukat kompetensnek az elemzésére és értékelésére, sőt arra is, hogy igyekezzenek minél nagyobb befolyást gyakorolni rá. A korábbi globalizációs hullámok rendszerint túlnyomórészt nemzeti vagy imperiális politikai, katonai, kereskedelmi elitek kapcsolataiból, döntéseiből, tevékenységéből származtak. Ezek a jelenségek ma is megvannak, csak éppen a cselekvők köre kiegészült a sokszor kontinensek között vándorló, munkát kereső és találó indiai, kínai, latin-amerikai, kelet-európai, arab milliósokkal. A mai globalizációs jelenségeket azonban igen széles körben vitatják, értékelik is, illetve foglalnak velük kapcsolatban állást, s ezzel hatást gyakorolnak rájuk. Ez a fajta hatásgyakorlás természetesen inkább a fejlettebb világ polgáira jellemző.²

A globalizációról való kommunikációnak vannak jellegzetes témái: a környezet-szennyezés, az éghajlatváltozás, a szabadkereskedelem, a munkaerő és a tőke áramlása, a kizsákmányolás, az egyenlőtlenség, a szegénység, az eladósodás, a nemzet-

¹ Vö. Jeffrey G. WILLIAMSON: *Winners and Losers over Two Centuries of Globalization*, National Bureau of Economic Research, Working Paper no 9161, 2002.

² „Több empirikusan is alátámasztott tendencia mutat a globális elit, a globális menedzser típusának megjelenésére és elterjedésére [...] Mivel a a globalizáció egymással inkonzisztens identitások koegzisztenciájának lehetőségét megnöveli, a globális elit egyes csoportjai a globális elleneltek tiltakozó mozgalmának a részesei, aktivistái is egyben.” SZABÓ Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*, Rejtjel, Budapest, 2001, 129.

közi nagyvállalatok szerepe és kapcsolatai az egyes államokkal, a kulturális befolyás és így tovább. Ezek a témák önmagukban kivétel nélkül indokoltak. Mivel összetett jelenségeket foglalnak össze, az idézett kompetenciaérzet is indokoltnak látszik. Az alábbiakban azonban amellet szeretnék érvelni, hogy ez az érzés nem szakmai alapon nyugszik, azaz nem az egyes résztémák szakértőinek sajátos ismereteiből táplálkozik, hanem az egyetemes erkölcsi közösség eszméjéből. Az erkölcsi közösség föltételezése lehet indokolt és indokolatlan is, de még ha indokolt is, akkor sem elégséges ahhoz, hogy segítségével végleges választ remélhessünk minden globális kérdésre, vagy akár csak a legfontosabbakra. Ennek pedig nem mindig és nem okvetlenül az az oka, hogy a szóbanforgó jelenségek erkölcsi megítélésében föloldhatatlan ellentétek volnának, vagy hogy egyeseket érdekeik az erkölcsi elvekkel ellentétes cselekvésre hajtanak. Az erkölcsi gondolkodás természete, valamint az a tény, hogy a jelenségeknek nem csak erkölcsi értékmozzanatai vannak, megfelelő magyarázatot ad arra, hogy erkölcsileg elkötelezett emberek miért nem értenek egyet a globális problémák erkölcsi megítélésének kérdéseiben. Mondandómat az egyik sokat emlegetett probléma, az egyenlőtlenség példájával is igyekszem igazolni.

2. Az egyetemes erkölcsi közösség

A nyugati politikai eszmetörténet a közismert teológiai-vallási alapok fölhasználásával a felvilágosodásban emelte először politikai és morális axióma rangjára az emberek morális egyenlőségét. A korábbi évszázadokban az erkölcsi egyenlőtlenségek triviális tapasztalatai miatt – vannak jók és rosszak, illetve jobbak és rosszabbak; mindannyian képesek vagyunk jó és rossz, jobb és rosszabb cselekedetek elkövetésére – az egyenlőség inkább csak a kegyelemre való egyetemes és egyenlő rászorultságban jutott kifejeződésre, kiváltképpen a Szent Ágoston teológiájától erősen befolyásolt áramlatokban. A kanti morálfilozófia ezzel szemben a legmagasabb szinten deklarálta, hogy minden egyes ember értéke végtelen.³ Ennek a végtelen értéknek az alapját Kant abban látta, hogy minden felnőtt, értelmes ember képes arra, hogy az egész emberiség számára érvényes morális törvényt alkosson, amennyiben a tiszta ész logikáját követi, s akaratát nem igazítja semmi egyébhez. Bármit is gondoljunk ennek a filozófiai felfogásnak a tarthatóságáról, gyakorlati befolyását nem lehet eléggé túlbecsülni. S bármit is gondoljunk a felvilágosodás gyakorlati sikeréről az emberiség állapotának megjavítása kapcsán, ennek a konkrét gondolatnak a sikerét aligha lehet kétségbe vonni. Végeredményben ennek elfogadása adta és adja meg ma is a marxista, tehát a társadalmat antagonisztikus ellentétben álló osztályokra osztó elméletek morális önfelmentésének alapját is: végső soron az

³ Lásd Immanuel KANT: *Az erkölcsök metafizikája*, ford. Berényi Gábor, Gondolat, Budapest, 1991.

ember nembeli lényegéhez való visszatérésre, nem pedig valamilyen konkrét – mondjuk proletár- – erkölcsiség uralomra juttatására hivatkozik.⁴

Az autonóm, egyetemes törvényhozásra képes egyének közössége virtuális köztársaságot alkot, amelyben mindenki egyenlő.⁵ Abból, hogy minden egyén ugyanolyan erkölcsi képességekkel rendelkezik, az következik, hogy a legalapvetőbb erkölcsi elvek és szabályok mibenlétéről nem lehet vita, hiszen saját világában, eszének használata révén mindenki ugyanarra az eredményre jut vagy jutna. A világ nagy problémáinak megoldásához egyebek mellett erkölcsi elszánás és közös akarat is kell, ez pedig egy ilyen közösségben szükségképpen teljesül.

A globalizáció váratlan előretörése az elmúlt években – ha szabad paradox megfogalmazással élni – egyfajta kétségbeesett reményt látszott kelteni sokakban a kanti világgöztársaság eljövetele iránt. A remény abból táplálkozik, hogy voltaképpen nagyon egyszerű dologra van csak szükség: arra, hogy a triviálisnak gondolt egyetemes erkölcsi egyenlőséget és a belőle következő erkölcsi szabályokat mindenki elismerje és tiszteletben tartsa. A kétségbeesés pedig abból, hogy a globalizáció folyamatai nem látszanak ehhez a fölismeréshez segíteni a sokféle nemzet sokféle polgárát. Mert a triviálisnak gondolt erkölcsi egyenlőség fölismerésének mégiscsak vannak akadályai: többek között a szegénység, a kizsákmányolás, a függőség, az anyagi és egyéb materiális egyenlőtlenségek, azaz éppen azok a problémák, amelyeket a globalizáció látszik okozni. Ezzel azonban a kör bezárul: minél globalizáltabb a világ, annál több akadálya van annak, hogy alapvető morális egyenlőségüket a világ polgárai föl- és elismerjék, illetve annál többet kell tenniük az egyenlőség híveinek azért, hogy a világ legegyszerűbb igazságára ráébredessék az emberiséget.

Az egyetemes erkölcsi közösség eszméje, a belőle következő alapvető erkölcsi elvek és szabályok, s mindezek primátusa a dolgok megítélésénél tehát csak kevesek számára maguktól értetődőek, számukra viszont a lehető leginkább azok, hiszen az ő szemükben ezek nem erkölcsi következtetések, hanem az erkölcsi gondolkodás axiómái, amelyek nélkül erkölcsi gondolkodás egyáltalán nem is lehetséges.

3. Az erkölcsi képességek és az erkölcsi gondolkodás

Félreértést okozhat, ha úgy gondoljuk, hogy a kanti morális világgöztársaság alternatívája a teljes erkölcsi relativizmus. Ez nem áll. Az erkölcsi képességek egyenlőtlen elosztása, amiből egyenlőtlen erkölcsi kompetencia következik, még nem indokolja, hogy egyeseket abszolút alkalmatlannak véljünk arra, hogy erkölcsi ítéletet alkossanak, s egyáltalán érzékeljék a dolgok – köztük a globalizáció folyamatainak – erkölcsi súlyát. Kétségtelenül vannak különbségek az egyes egyének erköl-

⁴ Lásd pl. Karl MARX: *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből*, Kossuth, Budapest, 1977.

⁵ Vö. Immanuel KANT: *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből*, Gondolat, Budapest, 1974.

csi érzékenységében, felelősségérzetében; abban, hogy mennyire tágan értelmezik a felelősséget; de ezek a különbségek mértékbeli, fokozati különbségek, illetve világnézeti eltérések, szó sincs arról, hogy vagy rendelkezik valaki az erkölcsi kompetencia teljességével, vagy semmilyennel sem. Talán jó, talán rossz lelkiismerettel, de fonák módon éppen a kantiánus nézet az, amely azt látszik föltételezni, hogy mindazok, akik számára nem nyilvánvaló, hogy a globalizáció vélt visszasságai milyen erkölcsi károkat okoznak, erkölcsileg terheltek, fogyatékosak.

De még akkor sem számíthatunk arra, hogy tartós és megingathatatlan erkölcsi megoldásokat találjunk bizonyos problémákra, ha egyébként azonos erkölcsi képességekkel és erényekkel fölruházott egyének közösségét képzeljük is el. Minél összetettebb egy probléma, helyzet, jelenség, annál kevésbé várható, hogy egyetlen erkölcsi elv, szabály segítségével meg lehet ítélni, illetve a vele kapcsolatos teendőkről határozni. Nem azért, mert az erkölcsi elvek és szabályok, értékek relatívak. Valóban azok, de nem abban az értelemben, hogy egyesek szerint érvényesek, mások szerint meg nem; hanem abban az értelemben, hogy egy bizonyos helyzetben súlyuk és egymáshoz viszonyított jelentőségük más lehet, mint egy másik helyzetben. Elég, ha csak azoknak az elveknek a sokaságára gondolunk, amelyeket életmentéskor kell figyelembe venni: rászorultság, sürgősség, túlélési esély, kor, nem, társadalmi funkció: ezek mind-mind sorra kerülhetnek, s nem ugyanazt a sorrendet határozzák meg. Az erkölcsi kompetencia eltérésein túl tehát a helyzetben, a dolgokban rejlő erkölcsi hangsúlykülönbségek miatt sem lehet arra számítani, hogy a megegyezés, az egyetértés minden érintett részéről automatikus vagy könnyen teljesíthető.

4. *Nem-erkölcsi értékek*

Az egyetemes erkölcsi köztársaság elképzelésének egy másik fontos beleértett gondolata, hogy az erkölcsi szempontok minden körülmények között elsőbbséget élveznek más szempontokkal szemben. Ezt ritkán hangsúlyozzák, annyira magától értetődőnek tűnik: ha az emberek közötti különbségek, másságok, eltérések sokfélék, akkor közöttük csakis azon az alapon lehetséges az egyetértés, ha mindannyian fölismerik, hogy ezeket az eltéréseket kivétel figyelmen kívül kell hagyniuk. Így megerősítjük a kiindulópontot is, amely szerint a legfontosabb tény az emberek egyenlő értéke. Mindenki egyenlő értékű, függetlenül attól, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezik, s ez az egyenlő érték az, ami erkölcsi szempontból igazán számít. Ha nem így volna, akkor végeláthatatlan viták és önkényes megoldások születnének arról, hogy ki az erkölcsileg felsőbbrendű, akinek nyilvánvalóan joga volna ahhoz is, hogy ő állapítsa meg a szabályokat. Az egyenlő érték pedig nem egyszerűen egy, hanem a legfontosabb, minden más megalapozó és megelőző szempont. Ha nem így volna, akkor semmilyen vita nem volna lehetséges, hiszen a vi-

ta, amelyet a különbségek és eltérések idéznek elő, csak akkor folytatható le, ha az egyenlő tisztelet erkölcsi követelményét mindenki elfogadta. A különbségek és eltérések tehát addig tolerálhatók, amíg nem veszélyeztetik az alapvető egyenlőség fölismerését és minden más követelményt megelőző voltának elismerését.

Ezzel szemben mindennapos tapasztalatunk, hogy cselekvésünk során gyakran – ha ugyan nem tipikusan – nem az egyetemes erkölcsi egyenlőségnek megfelelően cselekszünk. Saját családunkat, gyermekeinket fontosabbnak tartjuk, mint másokat; súlyos áldozatokat vállalunk szűkebb közösségünkért, hazánkért, egyházunkért; elveinket, vallási hitünket, politikai meggyőződésünket adott esetben életünkönél is fontosabbnak tartjuk, illetve mások életét is kockára tesszük értük. Mindezek nem vezethetők le az erkölcsi egyenlőség gondolatából, jóllehet megtörténhet, hogy erkölcsileg is igazolhatónak tekintjük őket: de ebben az esetben nem az egyetemes, egyenlő értékű emberekből álló közösség föltevéséből indulunk ki. Erre legjobb példa a család: a gyermekek, szülők iránti megkülönböztetett felelősséget rendszerint erkölcsi előírásaként kezeljük. Más esetben egyszerűen tudomásul vesszük, hogy magunk és mások számára igen sok olyan érték is van, amelyből nehéz vagy lehetetlen volna magától értetődő erkölcsi parancsokat levezetni. Mi az erkölcsi érték a nemzeti függetlenségben? Az anyagi jólétben? A környezet épségében? A biodiverzitásban? Valamilyen szempontból természetesen fontos és értékes dolgok ezek, és sokféle erkölcsi értékhez is kapcsolódhatnak. De ez a kapcsolat rendszerint igen bonyolult. A növekvő jólét önzéshez és önzetlenséghez, bezárkózáshoz és szolidaritáshoz egyaránt vezethet. A környezet, a természet épsége körültekintéshez, mások tiszteletéhez, de mások jogaiba való beavatkozáshoz, zsarnokoskodáshoz egyaránt vezethet. Nem magától értetődő axióma tehát, hogy az erkölcsi értékek, illetve általában az erkölcsi megfontolás mindig, minden körülmények között megelőzi a többi normatív szempontot.

5. A globális egyenlőtlenség

Kevés olyan magától értetődően igaznak tekintett megállapítás van a globalizációról való közbeszédben, mint az, hogy a globalizáció nem csökkentette, hanem növelte a szakadékot a szegények és a gazdagok, a szegény és a gazdag országok között. A szakirodalmat jól ismerők persze tudják, hogy ennek az ellenkezője az igaz.⁶ Természetesen könnyű olyan országsoportokat találni, amelyek lemaradtak mások mögött, de legalább ilyen könnyű olyan országokat is találni, amelyek viharos tempóban növekedtek. S mivel ezek között számos nagy népességű ország is van, mint India vagy Kína, az emberiség egészét tekintve a jövedelmi szakadék az

⁶ Lásd Xavier SALA-I-MARTIN: *The Disturbing „Rise” of Global Income Inequality*, National Bureau of Economic Research, Working Paper no 8904, 2002.

elmúlt évtizedben szűkült. De – hangozhat az ellenvetés – a gazdagodó országokon belüli egyenlőtlenségek növekedtek. Ez is lehetséges, ám az előbbi megállapítás érvényét nem befolyásolja: az ezekben az országokban növekvő egyenlőtlenség nem azt jelenti, hogy a gazdagodást szegényedés kísérte, hanem azt, hogy a jólét növekedésének elosztása nem egyenlő.

Ezek az érvek természetesen csak kivonatai bonyolult szakmai vitáknak. A jövedelmek mérése és összehasonlítása, az adatok megbízhatósága, a szubjektív és objektív elemek elkülönítése, az egyének és az országok közötti viszonylatok következetes kezelése és egy sereg további szempont tisztázása nélkül a vita voltaképpen le sem folytatható. De van még egy síkja a vitának, ami miatt saját gondolatmenetemhez is megfelelően illeszkedik: ez pedig az erkölcsi sík.

Mindenekelőtt el kell választani az egyenlőtlenséget a szegénységtől. Azt, hogy a szegénység rossz dolog, aligha kell bizonyítani, jóllehet nem állíthatjuk, hogy ez a rossz önmagában vett erkölcsi rossz volna. Nagyon is lehetséges, hogy az anyagi javak hiánya bizonyos helyzetekben és bizonyos emberek számára az erkölcsi haladás feltétele. Persze ha a szegénység mások éhezését, betegségét, irástudatlanságát, erőszak miatti szenvedését jelenti, akkor erkölcsi rossz volta is eléggé magától értetődő. Az egyszerűség kedvéért tekintsünk ezt valódi szegénységnek. Ennek visszaszorítása, csökkentése szinte minden erkölcsi rendszer, tanítás egyik fontos előírása. Igaz, a módok, eszközök tekintetében viszont súlyos nézetkülönbségek lehetnek.

A szegénység problémája mégsem azonos az egyenlőtlenségével. Ezt könnyű belátni: ha két milliós között az a különbség, hogy egyiküknek tíz-, a másikuknak százmillió dollárja van, a tízszeres különbséget akár súlyos egyenlőtlenségnek is nevezhetjük, mivel a két vagyon vélhetően más-más életformát tesz lehetővé. De szó sincs szegénységről vagy erkölcsi problémáról. Amikor tehát elhagyjuk az egyértelműen erkölcsileg rossz szegénységet – amely ma az emberiség jóval kisebb hányadát érinti, mint harminc évvel ezelőtt –, abba a világba lépünk, amelyre az egyenlőtlenségek és a különbségek a jellemzők. Ám egyenlőtlenség és különbség között is különbség van. Képességek, adottságok, családi körülmények tekintetében különböznek az egyének; erőforrások, földrajzi viszonyok, kulturális és más hagyományok tekintetében különböznek az országok. Ezeket a különbségeket részben jónak és értékesnek szoktuk tartani, részben rossznak. Rossznak általában akkor tartjuk őket, ha vagyoni, jövedelmi, befolyásolási egyenlőtlenségeket okoznak.

De vajon milyen értelemben rossz a vagyoni, jövedelmi, befolyásolási egyenlőtlenség? S mindig rossz-e? Az utóbbi kérdésre könnyű megfelelni: nem mindig az. Erkölcsileg nyilván jobb, ha olyan ember vagy ország rendelkezik nagyobb befolyással, aki vagy amely békés célokat követ, mint ha olyan, aki vagy amely fanatikus háborút készít elő. Van olyan vagyoni egyenlőtlenség, amely abból ered, hogy az egyik ember ügyesebben, jobban, hatékonyabban dolgozik, mint a másik: ez megérdemelt egyenlőtlenség, és erkölcsileg is helyeselhető. Általában azonban a kiin-

duló állapotokban is egyenlőtlenségek vannak. Csakhogy ezek hatása, kapcsolata az emberek közötti kapcsolatokkal, azaz az erkölcsi viszonyokkal pozitív és negatív egyaránt lehet. Az egyenlőtlenség tudatosítása szorgalomra, összefogásra, önbizalomra is indíthat, de tehetetlen haragra, széthúzásra, korrupcióra is. Ezek az egyenlőtlenségek erkölcsileg önmagukban tehát közömbösek. Összefoglalva az eddigieket: vannak erkölcsi szempontból egyértelműen helyeselhető vagyoni, jövedelmi, befolyásolási egyenlőtlenségek, s vannak közömbösek is.

De gyakran esik szó igazságtalan egyenlőtlenségekről is. Igazságtalan egyenlőtlenségnek mindenekelőtt azt kell nevezni, amelyik nem megérdemelt, valamint tudatos emberi cselekvés eredménye. Ez utóbbi kitétel azért fontos, nehogy abba a hibába essünk, hogy a kiinduló feltételek (iskolázottság, jobb anyagi helyzet; országok esetében a háború hiánya, a jobb erőforrás-ellátottság, ideértve a munkaerő minőségét is) egyenlőtlenségét automatikusan igazságtalannak nevezzük. Azokat a körülményeket, amelyekről senki sem tehet, igazságtalanságnak nevezni visszaélés az erkölcsi ítélet súlyával.

De ha a vagyoni, jövedelmi, befolyásolási egyenlőtlenség, vagy az ahhoz vezető kiinduló feltételek rosszindulatú emberi tevékenység következményei? Természetesen ez is gyakori jelenség. Észre kell azonban venni, hogy az egyenlőtlenség ténye ilyenkor ugyan erkölcsi rossz, de oka nem maga a tény, hanem az igazságtalanság elkövetése! Az igazságtalanság megszüntetése, jóvátétele pedig kétségkívül fontos erkölcsi követelmény. Ám ha országok, népek viszonyára alkalmazzuk, akkor igen sok buktatója van: könnyű igazságtalanságot elkövetni az igazságosság helyreállítása nevében; nehéz megállapítani a valódi felelősséget: az igazságtalannak vélt egyenlőtlenség kialakulásában mindkét oldalnak lehet felelőssége, de a körülmények változásait is ki kell szűrni. Szerencsére a gazdaságtörténet bőségesen alátámasztja, hogy ritka az olyan elmaradottság, amelyből nem lehet kilábalni. Rengeteg példa van arra, hogy alulfejlett, szegény, természeti kincsekben szűkölködő országok tüneményes gyorsasággal váltak gazdaggá: Svájc, Japán, Hongkong, Szingapúr, Írország ilyen. Számos olyan ország is van, amelyről nehéz volna azt állítani, hogy más országok miatt maradtak fejletlenek: Közép-Ázsia, Latin-Amerika, Afrika számos állama vagy soha nem volt gyarmat, vagy igen régóta független, s nem sújtotta egyik világháború sem. Az egyenlőtlenségek – akár igazságosak, akár igazságtalanok, akár a körülmények idézték elő őket – csak kivételképpen tartósak.⁷

Ha tehát az egyenlőtlenséget elválasztjuk az igazságosság problémájától, azt találjuk, hogy erkölcsi jelentősége egyéb tényezők következménye. Ha azonban ragaszkodunk ahhoz, hogy az egyenlőségnek van egy igen mély és alapvető erkölcsi jelentése, tudniillik az emberek morális egyenlősége, amelynek érvényre juttatása

⁷ Vö. BAUER Tamás Péter: *A nyugati büntudat és a harmadik világbeli szegénység*, ford. Novák Csaba, Századvég 27. (2003/1.), 32–52.

más tényezők egyenlő elosztásától is függ, akkor egy konkrét erkölcsi felfogás megalapozásaként kiemelt fontosságot tulajdonítunk neki, illetve az egyenlőtlenséget kiemelt rossznak találjuk. Ezért utaltam rá, hogy a globális egyenlőtlenségek miatt aggódók valójában a kanti világekötársaság erkölcsi gondolatának fenyegetettsége miatt aggódnak. Ez azonban csak egy lehetséges erkölcsi világnézet, amelyet nincs okunk inkább elfogadni, mint riválisait. Továbbá arra is hivatkoztam, hogy döntéseink, cselekedeteink során az egyenlőtlenség gondolata is ugyanilyen fontosnak bizonyulhat, éppen a legfontosabb helyzetekben.

Amikor nem az egyének, hanem az országok közötti egyenlőtlenségekről van szó, akkor virtuálisan egy másik, nem-erkölcsi érték, a politikai függetlenség értéke jelenik meg a háttérben. Politikai függetlenség nem lehetséges az adott ország vagy nemzet iránti elkötelezettség nélkül, ez viszont azt jelenti, hogy az egyenlőtlenség gondolatát alapvetően fontosnak tartjuk: hiszen a politikai kötelesség azt jelenti, hogy a saját országom polgárait előnyben kell részesítenem a többiek rovására. Ugyanez a gondolatmenet érvényes más, alapvető emberi közösségek, viszonyok iránti elkötelezettségünkre. Ahogy mondtam, lehetséges, hogy ezek egyikét-másikat erkölcsileg is indokoltnak véljük, csak ebben az esetben nem a kantiánus, egyetemes, egalitárius erkölcsi kiindulópontot választottuk. Az egyenlőtlenség tényének primátusszerű erkölcsi jelentősége tehát bizonyos erkölcsi nézetrendszerben triviális, másban viszont nem. Könnyen lehetséges, hogy a mindennapos erkölcsi döntéseink és cselekvéseink során nem ezt a nézetrendszert követjük. Az erkölcs iránti elkötelezettség tehát nem kötelez arra, hogy az egyenlőségnek ilyen kiemelt, minden más erkölcsi elvet és szabályt megalapozó jelentőséget tulajdonítsunk.

6. Összefoglalás

A szegénységtől és a különbözőségtől megkülönböztetett egyenlőtlenség példáját használva igyekeztem igazolni, hogy az erkölcs iránt elkötelezett embereknek nem kötelező az egyenlőség erkölcs-megalapozó jelentőségét elfogadni. Az egyenlőtlenségek ténye önmagában erkölcsileg közömbös dolog, eredetük lehet az erkölcsi vizsgálat tárgya. De nem minden egyenlőtlenség esetében lehet erkölcsileg releváns okot megadni. Az egyenlőtlenségek hatása sem tekinthető erkölcsileg egyértelműnek: jó és rossz következményei egyaránt lehetnek. Országok közötti összehasonlításoknál pedig igen körültekintően kell eljárni, és többnyire csak homályos eredmények várhatók. Gyakran előfordul, hogy nem-erkölcsi értékek is közrejátszanak az egyenlőtlenségek értékelésénél: ilyen például a politikai függetlenség. Végül a globális egyenlőtlenségek története azt mutatja, hogy még a súlyos egyenlőtlenségek is gyorsan fölszámolhatók, többnyire a globalizációba való bekapcsolódás révén.